

MILOVAN GAVAZZI I IDENTITET GRADIŠĆANSKIH HRVATA

NIVES RITIG-BELJAK
Institut za etnologiju i folkloristiku
10000 Zagreb, Kralja Zvonimira 17

UDK 39:323.113(=862)(436) Gavazzi, M.
Prethodno priopćenje
Prilježeno 12. VI. 1995.

Ovim prilogom autorica upozorava kako pojedine segmente Gavazzijeva istraživanja treba promatrati kao zaokruženu cjelinu. Na taj će način u velikoj mjeri otpasti prigovori o zastarjelosti njegova metodološkog postupka. Gradišćanskim Hrvatima bavio se Gavazzi na početku svoje znanstvene djelatnosti tridesetih godina ovog stoljeća. Upozorio je na kontinuitet hrvatskoga kulturnoga fenomena u toj staroj manjini, naglašavajući *hrvatsko* podrijetlo pojedinih tvorba tradicijske kulture. Kao značajnomu utemeljitelju istraživanja o identitetu Gradišćanskih Hrvata autorica mu ne nalazi prigovora.

Naše neosporno pravo jest uvid i procjena rada naših prethodnika. Do poteškoća može doći budu li naše mišljenje prenosili i prepisivali oni kojima teško pada starinski pisan Gavazzijev tekst pa će ga radije uzeti iz "druge ruke". A mi ga ni sami nismo dovoljno očitali. Zato dodatan oprez.

Iza svestranoga Gavazzija ostalo je skriveno znanstveno stajalište i dio mišljenja vezan uz njegove pedagoške i društvene aktivnosti. Ne zaboravimo da je i pedagoški rad kreativan proces pa je ovo prilika da ga zabilježim, tim više što je bavljenje Gradišćanskim Hrvatima Gavazzi pretočio u samo dva objavljena rada¹.

¹ Upravo me Milovan Gavazzi uputio na istraživanje u Gradišće (Burgenland, Austrija), brinuo se o financijskoj potpori i opremio korisnim savjetima. Kasnije smo često razgovarali o Gradišćanskim Hrvatima pa su neminovno i ti razgovori oblikovali moja razmišljanja.

Događa se da etnolozi, nemajući korijena na selu, stvore svoj pseudo zavičaj. Tako mi se činilo da Gavazzi govoreći o Gradišću pokazuje posebno zanimanje. Možda me osjećaj i vara jer je s velikim žarom ispitivao svoje studente o svim krajevima koje je jednom pohodio a kasnije ih nije mogao držati na oku.

Ipak tu su i neke dodatne činjenice: Gavazzi je 1927. preuzeo katedru etnologije u Zagrebu, a 1933. tada već iskusan istraživač pohodi Gradišće. Taj put rekonstruirala je Jasna Andrić. Ona naglašava činjenicu da je Gavazzi u vrlo kratko vrijeme, od svega nekoliko dana, zapisao vrijedan i obilan materijal (Andrić, 1975:60-69). No put i istraživanje bilo je vrlo dobro pripremljeno. Tomu je potpomogao prethodni Gavazzijev društveni rad. Gavazzi je jedan od utemeljitelja Društva prijatelja Gradišćanskih Hrvata, pa je 1933. skupljao saznanja o Gradišću koje je valjalo prenijeti članovima Društva i nagovoriti ih da nastave istraživanje povijesti i kulture. Neki od članova bili su duboko u tom poslu (Mate Ujević, Stjepan Ivšić, Marijan Stojković), dok će ga drugi istom slijediti. Takav društveni rad imao je odjeka i u Gradišću, pa su ga tamo čekali studenti i nastavnici s već prikupljenim podacima. I ne samo oni. Služi se izvorima (zapisanima i snimljenima) "zauzetih Gradišćanskih Hrvata, jednako pravih seljaka kao i gospode seljačkoga roda" (Gavazzi, 1935:5).

Suvremen etnološki autoritet, kakvim Gavazzija nastojim predstaviti odlazi na teren opremljen tehničkim pomagalima kakva tada ima *Phonogram Archiv* iz Beča i malobrojne institucije u Europi. Malo ih je tada znalo snimati fonogramom i voštanim pločama, a još je manje bilo onih koji bi tu tešku opremu spremno nosili na tako dalek put.

Isplatilo se: naišao je na izvanredne kazivačice Justinu Knorr i Anu Coklić. U kratkoj sintezi koju objavljuje na temelju tada prikupljena materijala, služi se svim navedenim izvorima uz njemu svojstven oprez (Gavazzi, 1935).

Skupiti svjedočanstva o identitetu te dislocirane davno odseljene skupine Hrvata, pravi je zadatak upravo za Gavazzija. Činilo mi se često da je svijest o kulturnom pluralizmu Gavazzijevo genetsko naslijeđe. Bez toga osobnoga nagnuća teško da bi se tako dobro a u vrlo kratko vrijeme snašao na tako zahtjevnu terenu. Vodili su ga mladi ljudi, domaći intelektualci često i sami u potrazi za identitetom².

² Jedan od mladih gradišćanskih suradnika M. Gavazzija bio je i Martin Meršić, kanonik, pisac i folklorist. Ispričao mi je svoj trostruki put traženja identiteta: u osnovnoj je školi bio Hrvat, kao adolescent zagrižljivi Mađar, u vrijeme plebiscita nakon Prvoga svjetskoga rata smatrao se Austrijancem, da bi se zatim smirio u spoznaji da je Hrvat. Čudeći se svim fazama svoga ranijega identiteta.

Gradišćansko selo u vrijeme Gavazzijeva pohoda gotovo da ne poznaje stalnu migraciju iz sela u grad. Bilo je to u velikoj mjeri zatvoreno selo oskudnog standarda³.

Očekivao je podudarnost u popjevkama - *jačkama* kakove su zabilježili Fran Kurelac (1846) i Franjo Ksaver Kuhač (1878), no našao je mnogo više: ponudio je širok spektar istoznačnica i usporednica u folkloru i tradicijskoj kulturi Hrvata iz Gradišća i onih iz Hrvatske.

Dakle, Gavazzi je i sebe i širu javnost uspio "ukrijepiti u spoznaji kako u Gradišću još živo ključa tradicionalno hrvatsko blago svake ruke..." čak štoviše, bez suviše patetike, svjestan je da je ponešto pronašao tek u tragu, jer mnogo toga kako reče, nestaje kroz rešetko stoljeća i neizbježno se gubi.

Izgleda da se i Gavazzi s pohoda u Gradišću vratio vrlo zadovoljan jer zapisuje kako začudo Gradišćanski Hrvati nisu podlegli kao neki drugdje asimilaciji premda okruženi njemačkim i mađarskim elementom "kao među dva kamena žrvnja" (Gavazi, 1935:12).

Slikoviti izraz poput ovog o kamenom žrvnju koji melje značajke Hrvata, dugo i nemilo odsječenih od matice, pomalo podsjeća na tugovanje njemačkih etnologa pripadnika tzv. Sprachvolkskunde - u prvom planu Kuhna i Jungbauera. Kod njih je to naglašavanje etničke ugroženosti njemačkih manjina proizašlo a zati i prešlo u dobro poznat politički pravac, što nema nikakve veze s ovim pomalo romantično-sjetnim Gavazzijevim rečenicama. Svojim etnografskim pismom Gavazzi nije ugađao politici.

Kulturna povijest Gradišćanskih Hrvata zanimala ga je kao važan krak opće hrvatske kulture koji ovoj potonjoj valja pribrojiti. On traži legitimizaciju identiteta Gradišćanskih Hrvata, a tamo gdje to može mimo urednika birati, napisati će i kasnije Gradišćanski Hrvat velikim slovom (dakle ne kao pridjev uz odgovarajuću konotaciju) shvaćajući i štujući njihovu posebnost.

Možda je ovo usamljen primjer u Gavazzijevu radu, no traganje za identitetom Gradišćanskih Hrvata djelomice ublažava neke tvrdnje o starijoj hrvatskoj etnologiji koje iznosi Jasna Čapo razmatrajući usmjerenje istraživača k sličnosti u kulturi: *Time se izravno podupire teza za koju se zalažem, naime, da dosadašnja etnološka istraživanja u nas nisu išla za spoznavanjem razlika u kulturama etničkih skupina, te da je to razlog što danas skoro ništa ne možemo reći o različitosti hrvatske spram drugih etničkih kultura* (Čapo, 1991:11).

³ Ilustrirat ću tu zatvorenost sela doživljajem filologa Ivana Brabca iz tog vremena. Pješačeći prema Borištofu susreo je staricu kojoj je objasnio da dolazi iz Hrvatske, Jugoslavije. Ona je malo ustuknula "A JE I TOTE HRVATOV ?".

Na njezino pitanje *Zašto ne bismo pošli od pretpostavke da hrvatska kultura imade neke specifičnosti, zašto ne bismo pokušali tražiti kada se je, kako i po čemu izdiferencirala iz slavenske kulture, tj. kad je i kako nastajao hrvatski etnos i je li pritom imala kakvu ulogu kultura* (Čapo, 1991:13) valja odgovoriti da je na prvi dio pitanja nastojao odgovoriti Milovan Gavazzi istražujući 1933. Gradišćanske Hrvate.

Pokusnu etnografsku upitnicu vezanu općenito uz značajke života i kulture Hrvata poslao je i ranije svojim suradnicima da bi zatim svoju spoznaju nadopunio istražujući na licu mjesta. Pri tome je neminovno uz *sličnost* s hrvatskim kulturnim elementima poznatim i u Gradišću i u povijesnoj domovini pred očima imao i mogućnost različitosti prema susjednim narodima s kojima dijele životni prostor.

Nije otkrio onoliko koliko je želio, no ti "probrani primjeri" nisu svi s praslavenske police hrvatske etnografije. Tako ga podatak o paljenju panja *badnjaka* u Donjoj Pulji navodi na misao *kako se ta stara tradicija Hrvata (i u drugih različitih naroda s juga Evrope) ljubomorno čuvala sve do naših dana - mada ni Nijemci ni Mađari, među koje su došli Gradišćanski Hrvati nisu nigda poznavali'* (Gavazzi, 1935:6). Spominje i preuzetu tradiciju kićenja božićnog drva, ali i samosvojnu hrvatsku pjesmu *Narodi se kralj nebeski*. Kao značajan primjer očuvanja tradicije malo je i veliko *staćilo* u Gradišću (svojevrsan svatovski inspicijent), naricanje - *jafkanje* za pokojnikom, naglašava zatim izraz *mladenci* i običaj vezan uz taj katolički blagdan. Zanima ga podatak o oboravanju-pluženju oko sela u vrijeme kuge u Frakanavi. Pronalazi sličnost u dječjim igrama, izradi svirala, običajima nakon završetka žetve.

Velik dio ovdje pobrojanih značajki iz života Gradišćanskih Hrvata, pripada staroj zajedničkoj slavenskoj baštini, no isticanje tih elemenata u ovom radu nalazi i svoje opravdanje. Tražeći stare elemente hrvatskoga identiteta želi istaknuti samosvojnost Hrvata u Austriji i nakon 400 godina odvojenosti od matične kulture. Ti su elementi ujedno distinkcija prema kulturnim sredinama koje ih okružuju a nisu slavenske.

Kako vidimo, družeći se s Gradišćanskim Hrvatima, Gavazzi se relativno malo bavio tzv. materijalnom kulturom. Tek ponegdje govori o nošnji. Na taj je način izbjegao nužno pojašnjenje (zamku ?) što je zapravo (staro) hrvatsko naslijeđe u njihovu životu i kulturi.

Pitanje je, imam li pravo na riječ *zamka* u svezi umjerenog (nedovoljnog?) traženja nacionalnih konotacija pojavama u hrvatskoj etnografskoj baštini. Ipak 1933. godine i Gavazzi u širokom neistraženom polju bira onaj vid interpretacije koji mu odgovara i daje dovoljno materijala za

komunikaciju i druženje s etnolozima suvremenici poput Kazimierza Moszyńskog. U ovom konkretnom slučaju etnička je kultura bila predmetom njegova istraživanja pa je svoju studiju naslovio: *Stara hrvatska baština u narodnom blagu Gradišćanskih Hrvata*. Dakle izrijekom govori o *hrvatskoj* a ne slavenskoj ili južnoslavenskoj baštini, a toga se pridržava napose kad govori o usporednicama u folkloru. Folklor, njegov tek djelomice propustan repertoar, zatvoreni žanrovi i jezične barijere, lakše će u svom okrilju zadržati "ponesene vrijednosti iz matične domovine". Na polju folkloru Gradišćanski su Hrvati zaradili najviše bodova za "ljubomorno i žilavo" čuvanje hrvatske tradicije. Gavazzi procjenjuje kako su *koleda*, čestitanje pjesmom i obilaskom, nestale u krajevima odakle su pristigli Gradišćanski Hrvati, a oni ih eto još uvijek znaju. Znaju i priče o bijelim vilama, poslovice, vjerovanje o vješticama i mraku, znaju bajati i pričati prave bajke.

Milovana Gavazzija hvale kao etnomuzikologa, pa je ovo pravo mjesto da ga pohvalimo i kao folklorista. Kako je doktorirao s temom iz usmene književnosti, bio je na tom području solidno teoretski potkovan. To je ona najlakša ali i najdragocjenija oprema koju etnolog - empiričar nosi na teren. Oprema koja se ne vidi, oprema koju empiričari često i ne priznaju, ali koja znalački privlači najbolje kazivače i pjevače. Možda je najvrednija akvizicija s tog terena priča o *junaku Novaku i bijeloj vili*. Njegova studija *Dva motiva iz narodne baštine Gradišćanskih Hrvata* izaći će tek 1951. da bi je Maja Bošković-Stulli još kasnije uvrstila u svoju antologiju eseja o usmenoj književnosti (Bošković-Stulli, 1971).

Slijedeća pohvala Gavazziju kao etnologu - empiričaru bila bi ta da nije zatvarao oči pred novim folklovnim pojavama, premda ih možda intimno nije cijenio kao one stare. Tako piše kako su tzv. mali oblici usmene književnosti prijemljivi za nove sadržaje. Živo tkivo folkloru otkriva i u umješnosti pojedinaca u pronalaženju novih riječi. Neologizmi kao *prelac* (kolovrat) ili *puđica* (vrsta harmonike) potvrda su kako identitet pulsira, bori se protiv usamljenosti. Implicitno time daje potporu misli kako hrvatstvo u Hrvata na tom prostoru žilavo traje.

Posljednji put oglasio se o Gradišćanskim Hrvatima 1976. i to na gradišćanskohrvatskom u kalendaru *Gradišće*. Iz svojih starih bilježaka izvukao je izraze koji su ga već pri prvom susretu uvjerali kako je zajednica Gradišćanskih Hrvata *minimundus*, preslikani mozaik hrvatskih govora u povijesnoj domovini (Gavazzi, 1976).

Ponovno se oduševio i njihovim porivom da izmisle novu riječ kako je ne bi morali posuditi iz njemačkoga ili mađarskoga. I dok su njegovi suvremenici,

njemački etnolozi, na pripadnike manjine gledali kao na klonirane spomenike kulture - sve dok se na njih nije oborila Ingeborg Weber Kellermann⁴ - Gavazzi naglašava: *Bilo bi krivo držati njihov jezik za nešto statično, manje više zakočeno od vremena njihovih selidbi u Gradišće* (Gavazzi, 1976:76).

Odgovarao je dakle samo sam sebi i zato možemo pretpostaviti koliko je bio zadovoljan. U pedagoškom smislu učinio je mnogo: razvio je znanstvenu znatiželju intelektualaca u Gradišću, poticao je i hrvatske studente da se bave manjinama, otkrivaju identitet Hrvata izvan povijesne domovine, napisao je nekoliko stručnih radova, dvije studije te dragocjeno zaključio kako melankoličnim sumnjama u skorbu propast ove hrvatske manjine ovdje nije mjesto⁵. Možda je mogao biti manje zadovoljan nedorečenošću: nije mogao do kraja provesti komparaciju u europskim razmjerima. kad je već utvrdio činjenice, ponudio legitimaciju identiteta hrvatske manjine, nije te činjenice dospio položiti u širi kontekst i vidjeti što s čime korespondira:

Taj će mu materijal poslužiti pri sastavljanju temelja knjige *Godina dana hrvatskih narodnih običaja*.

Danas pristalice maloga etnološkoga diskursa, nemajući deklariranog "praoca" pozdravit će i pokojeg navjestitelja. Nudim im mladog Gavazzija iz davne male zaokružene priče o Gradišćanskim Hrvatima.

LITERATURA

ANDRIĆ, Jasna: Prof. dr. Milovan Gavazzi i Gradišćanski Hrvati (prilikom osamdesetog leta života velikog hrvatskog znanstvenika), *Gradišće kalendar*, Željezno, 1975.

BOŠKOVIĆ-STULLI, Maja (urednica): *Usmena književnost*, izbor studija i ogleđa, Zagreb, 1971.

ČAPO, Jasna: Hrvatska etnologija, znanost o narodu i kulturi, *Studia Ethnologica* 3, Zagreb, 1991, str. 7 - 15.

GAVAZZI, Milovan: Stara hrvatska baština u narodnom blagu Gradišćanskih Hrvata, *Kalendar Napredak za g. 1936.*, Sarajevo, 1935.

⁴ Iz obilja radova I. Weber Kellermann, u kojima se ona zalaže za suvremenije istraživanje manjina, možda je u Hrvatskoj najdostupniji rad "Probleme interethnischer Forschungen in Südosteuropa, ETHNOLOGIA EUROPEA, 1967-1, str. 218-231.

⁵ Neka ovdje bude zabilježeno kako je, nemajući vremena, uputio seljake iz Pandrofa uz učitelja M. Vukovića u *Phonogram Archiv* u Beču na snimanje pjesama. Prema bilješci Jasne Andrić, još je jednom posjetio Gradišće (Stinjake) u društvu s kolegom Leopoldom Kretzenbacherom iz Münchena. Tom su prilikom snimili oplakivanje pokojnika.

GAVAZZI, Milovan: Bogatstvo jezika i kulturnog jedinstva Gradišćanskih Hrvatov (prev Robert Sučić), *Gradišće kalendar* za g. 1976, Željezno.

MILOVAN GAVAZZI UND DIE IDENTITÄT DER BURGENLÄNDER KROATEN

Zusammenfassung

In der Publikation der kroatischen Kulturgesellschaft *Napredak* (im Kalender *Napredak* für das Jahr 1936) erschien 1935 in Sarajevo eine kurze Arbeit von Milovan Gavazzi *Das alte kroatische Erbe im Volksschatz der burgenländer Kroaten*. Es handelt sich um eine Studienskizze, Zusammenfassung seines kurzen Terrainaufenthaltes zwischen den burgenländischen Kroaten im Jahre 1933. Diese kaum bekannte Arbeit wird von der Autorin als eine bedeutende, abgerundete Einheit hervorgehoben. Gavazzi hat mehrfach die Identität der burgenländischen Kroaten im pädagogischen Sinn beeinflusst. Er hat für burgenländische Lokalzeitungen geschrieben und im persönlichen Kontakt die einheimischen Intellektualen angeregt, über die Identitätsmerkmale der burgenländischen Kroaten aus dem Kreis der Bräuche, der Folklore und der Lexik hervorhob. Die gesammelten Zeugnisse über die Identität der kroatischen Minderheit in Burgenland, umgeformt in eine abgerundete Arbeit, widerstehen, nach Meinung der Autorin, einer grundsätzlichen Kritik welchen an die älteren kroatischen Ethnologen, in erster Linie an Gavazzi, gerichtet wird, die den Mangel an einer *nationalen* Mitbezeichnung des Forschungsgegenstandes betrifft.